

jelképesítés, lényegszublimálás eszköze minden. A Tisza és Kanizsa éppúgy, mint a Balkán vagy a Mediterráneum, az ókor mitológiája vagy a Biblia hasonlóképp, mint évezredünk régi és új történelmi alakjai s az irodalom és művészet költőnk számára jelképes értékű személyiségei.

A hagyományosan érzelem- és hangulatközpontú, nemritkán pedig egyenesen afilozofikus (vagy „fűzfafilozofikus”) magyar líra újabb kori történetének egészében is sajátos hely illeti meg tehát Koncz István reflexív költészetét, amely úgy képes reflexió lenni — korszintű reflexió a korszerűtlenül atavisztikus korról és korról —, hogy eközben nem szűnik meg lírának maradni sem.

Köszöntsük hát a századvég költőjét, a költőt a századvégről, a költőt az anyanyelv déli végeiről, a költőt Kanizsáról, Kanizsa költőjét az ezredvégi — Európából . . .

BOSNYÁK István

TÁJ ÉS LÉT — KÉTELYEKKEL

„Én, Koncz István, ezerkilencszázharminchét
augusztus huszadikán születtem, és
azóta sem
törődtem
bele a világba”

— írja Koncz István *Én-vers*, vagy *líra* című versében, amelyben, az é után, szinte a bele nem törődéshez erőt gyűjtő lélegzervételt is halljuk, és megállapíthatjuk, hogy egy kicsit megint elkéstünk, itt, Kanizsán*, ezen a fagyos, kristályos, téli estén, mert a költőt és barátot nem a soraiban mindig máglyaként lángoló nyárban, rozsdálló agusztusban köszöntjük. A jövőben rejtező idők messzi horizontján, vagy ahogyan költőnk nevezi, „a rajtam túlnövő időben” (*Himnusz—Suicid*) azonban csak parány ez a késlekedés. Másrészt itt és most egy konstellációnak együtt ragyog több csillaga: velünk a költő, körülöttünk a szülőföld mint táj és létforma, a verseket egyszeri megismételhetetlenségé szövből élmények őstalaja, a kikericsé, a kiirtott erdő, a rét, a fűszálon araszoló, a versről is meztelen metaforaként árulkodó bogáré, a leeresztett redőnyű házé . . .

Jó alkalom, hogy Koncz István új kötetének, az *Ellen-máglyának* vérvörös betűi melengetően izzanak a Maurits Ferenc tervezte borítón, s rá kristályfehér derengéssel felel a pőrén remegő agy- és idegpályaszövevény. Ez pedig egy másik derengést idéz, a *Tél, kristály és Etelkát*:

* Elhangzott Koncz István *Ellen-máglya* című kötetének kanizsai bemutatóján

„A kristályban zene is szól,
csábító fehér-végtelenség szólít, —
emlékezés-e a világ csak, vagy utáztat,
bennem a képe mindig ugyanaz,
mint nyáron, s a kristályok meghalnak”.

Igen, a kristályzene mérhető a konczi vershez, annak belső állagában látszólag véletlenül, ám valójában rendhez igazodóan tördelődő rianások. A zene, amely — mint maga Koncz István mondta a drága barát, Dobó Tihamér ravatalánál — „némán és keserűség nélkül perme-tezi eléd valahonnan, egy értelmetlen múltból az időtlenséget”.

A zene nyelvén könnyű ezzel a lírával is feleselni. Parttalan zuhatagai talán onnan omlanak alá, ahová költőnk közelít: „teljes hidegvérrel közelítem meg az örültség határát, ezt a roppant kék teret (*Magda*). Tér és szín, látomás és gondolat mikrokozmoszának méltó társai a zenei ellenpontok, mert szintén tervszerűek, mégis indulatiak.

De mit tegyen a Koncz István-i verssel a tapasztalati fogantatású, értékelő szó? Pedig értelmi-logikai szerkezetű anyaga rokonnak látszik e versekkel, amelyekből kemény, fogalmi vererű motívumok csörgedeznek felénk, mint *mérnök, ügyész, bolsevik, alapítás*, vagy a klasszika-filológia bő apparátusa. Végül azonban — mondhatni, a vers születése előtti belső katalizmák izzásában (máglyáján) — olyan láthatatlan, de áthatolhatatlan üvegestté alvadnak össze, amelyről az értelmező szó tapogató ujjai karcolása nélkül siklanak alá. Közegváltásaiban e fogalmak észrevétlenül foszlanak szét roppant firmamentumokban, vagy szivárognak le a mikrovilágokba. (m.)

Mindazonáltal nem vitatható el ettől a lírától az indulat, még az áhítat sem, amely hideg küzdelmekből, a kiközösítő magányból árad felénk.

Ez a hideg izzás, a szorongás, a régvolt csalódások fémes szájíze alá-zatra inti a *trükkökhöz, szajkózáshoz* — mindkettő kulcsszó a kötetben — szokott befogadói magatartást. Az *Alapítás, A Tisza partján* és minden vers, amely közöttük van, gyémántkeménységgel áll ellen a valójában rég holt automatizmusú versértelmezésnek, amely tájban, alföldben, szabadságban, szerelemben gondolkodik, s a műélvezet élményét a kicsomagolás, elraktározás műveleteivel keveri össze.

Ezek a versek nem törleszkednek ledér kedvesként hozzánk, ezeknek elébe kell mennünk. Ennek az élményautomatizmust elakasztó győzelemnek mély okai vannak az élménykezelésben, versépitkezésben, amelyek kibontására nem is futja időnkéből. Jó, ha az alkalom egyetlen kihívására válaszolhatunk, úgy, ahogy: van-e és milyen a kapcsolat a költő és Kanizsa, a táj és létélmény között? Előre kell bocsátanunk, ennek a kérdésnek minden dimenziója nagyon bonyolult, és talán a vajdasági költői létformával nyílik egybe. Hogy lehet együtt élni ezt a két lét-dimenziót, a kisvároshoz, a foglalkozáshoz kötődő egzisztenciálisat és a

vele együtt lélegző költői attitűdöt. Kiút-e még Berzsenyié: „Kanácom pislogó lángját szemlélem / A képzelet égi álmába merülök / S egy szebb lelki világ szent óráit élem”? Koncz Istvánnál nem, mert nincs két világ sem, csak egyetlen, és ebbe a verse gyémánttühegyként, radikálisan hatol, s a világ verssé, a vers világgá válik. Ilyen látásmód felülnézetből megszűnik az urbánus—nem urbánus a tájhoz kötöttség kategóriája is, amellyel pedig költészetünk így vagy úgy sokat vívódott, talán vívódik ma is.

Innen sajátos és talányos Koncz tájverse is, ha annak nevezhetjük a totális létélményt hordozó közeget, amelyben a külvilág a művészi mágia hatására maga szerveződik eszméket, gondolatokat hordozó metaforává, tehát gondolattá, a versnek pedig saját belső tájai, térbeli összefüggései vannak, a gondolkozó szem és a látó agy metamorfózisává lényegül. És valóban: van-e határ a külvilág és a lélekvilág között? „Emlékezés-e a világ, vagy csak utánzat?” — idéztük fentebb. „A tények lelke a táj” — áll *A Tisza partján* című versben, máshol „az ólomszürke felhők és a gondolat dolguk után látnak” (*A füst dolga*).

Másrészt „a pamlag fényes simítású tájat rejteget” (*Fehér-fekete operett*); „Mesém ma fáradt, tájai kuszált vonalak” (*Orgonák*). Még intenzívebb ugyanez *Az elvarázsolt iránytűben*:

„Nagy fehér sirályok itt
a tájak, kép-testük
akár az óceán, vagy
égbolt összemossa a tárgyat, —
hunyorít a tárgy is, s már csak az
utas szemé a határ”

A Kanizsai tájképben „a kérész-lét, mint tükör, rögzíti a tájba a képet”.

Ehhez az átértékeléshez járul még egy sajátos tér- és időfilozófia. A téré olyképpen, hogy Koncz István tájra, világra szemlélődésében kiszűrődik a középdimenzió, a second plan, amellyel a szem a tájelemet elsődleges összefüggéseibe illesztené, csak nagyközeli és nagytávoli van, filmnyelven szólva, és nagy hiba lenne ezt csupán nézőpontként kezelniünk. *A szép Tisza és másban*, amely félelmetesen emlékeztet Dobó Tihamérnak csak a Tisza víztestét, síkját ábrázoló egyik képére, írja: „A part ellenségem.” *A Tisza partjánban* csak partközeli van és a jegenyék messzi „menetelő” sora.

Az ily módon szinte reflektorszerűen kiragadott világelemek alkalmassak új életükre, már egyikük sem kilesett véletlenség, szerveződésükben pedig beépül egy különös idődimenzió. Az azonos percepció sikon fel-tűnő képi elemek különböző idősíkokban átélte, a versmértékű emlékezetben rég alámerült élményekből akkumulálódik, de csak abból, ami

egyszer már Noé bárkájába (a motívum a *Botanikában*, az *Elvarázsolt iránytűben* is felmerül) bekerült.

És amit e tér- és időelmozdulások játéka közben átélünk, az csak Vasarely mozgó kompozícióihoz hasonlítható. A variáció végtelen. Így „a halász (...) ezer éve figyeli már a magányt” (*Kanizsai tájkép*). A megölt táj helyén a gyermekkor titokzatos erdeje burjánzik (*Itt valaha erdő volt*), és *A Tisza partjánban* „a létezés csupán csak kép, egy macacs látvány (...) amely a múltból visszajár”. Innen már csakugyan „alig kivehető, hogy valóság-e a távoli harangszó, vagy csak bent szól, Petőfi verseiből”.

Mármost hogy benne van-e mindebben Kanizsa? Igen, élően, néha borzongatóan, saját élményeinket magához vonzóan — nekünk, éppúgy, mint Tolnai Ottónál is. Hogy benne marad-e a „rajtunk túlnövő időben”, azt majd megítélik azon idők versolvasói.

PAPP György

„HOGY NONSTOP LEGYEK”

Milorad Grujić: *U ponoć iz neke mračne kuće negde u svetu*. Matica srpska, Újvidék, 1986

Milorad Grujić első elbeszéléskötete (két verseskötet után) átgondolt, kialakult prózavilágról tanúskodik. Nyoma sincs keresgélésnek, mellébeszélésnek, elbeszéléseinek zöme a maga nemében telitalálat. Az *U ponoć iz neke mračne kuće negde u svetu* (*Éjfélkor, valahonnan a világ egy sötét házából*) című kötete tizenkilenc nagyon változatos tematikájú művet tartalmaz. Az ötletgazdagság és a rugalmasság azonban, mellyel Grujić a legkülönbébb élethelyzetek művészi ábrázolásához hozzájár, végül is ugyanazon írói világkép feszítőerőit hozza mozgásba.

Elbeszélései a hagyományos, történetre épülő műfajfelfogás termékei. Hús-vér figuráit reális szituációkba helyezi; az események ok-okozati láncolata, időbeli kötődése logikus rendben tárul föl előttünk. Annál meggyőzőbb lesz az elbeszélésekbe beszívargó *fantasztikum*, amely a valószínűségből kinőve, általa behálózva a maga groteskségének realitásérvényt szerez.

A kötet legtöbb darabja én-novella, a főhős egyes szám első személyben tesz vallomást küszködéseiről. Az olvasó így mindig belülré kerül, azonosul az aktuális tudattal, s ez nem lényegtelen mozzanat a hatásvizsgálat esetében. Az elbeszélések magva általában valamiféle *nyomozás, próbálkozások sorozata, rejtélymegfejtés*. A főhős mindig valamilyen *játékba* keveredik, melynek során fizikai és szellemi *találékonysága* méretik le a tragikomikus abszurdot súrolva.